

om, at JosAs og Jobs Testamente oprindeligt er skrevet på græsk, hersker der lidt større usikkerhed mht. AbrTest, hvor de græske versioner i højere grad synes at være præget af semitiske vendinger. Oversættelserne, der falder læseren mundrette, er tilføjet tekstkritiske noter og varianter, dog ikke for JosAs' vedkommende. Det skyldes, bemærkes det, et kompliceret rekonstruktionsarbejde med denne tekst, men så meget mere interessant ville et tekstkritisk apparat i en eller anden form vel egentlig have været! Plum råder dog bod herpå med sin udførlige gennemgang af tekstproblemerne i præsentationen. Hvad angår form og indhold, så tager de tre skrifter sig som nævnt ganske forskellige ud. Fælles for alle er dog det bibelske forlæg. Hvert skrift rummer en række temaer, men overordnet kan man sige, at hovedtemaet for JosAs er Asenats kærlighed til Josef og hendes omvendeshistorie, i Jobs Testamente drejer det sig om udholdenhed og barmhjertighed og i AbrTest står gæstevenskabet centralt sammen med forståelsen af den "retfærdige" død i modsætning til den "utidige" død. De oversatte tekster er vedføjet fyldige indledninger, der redegør for teksternes indhold, forskningshistorie og ikke mindst individuelle særpræg men også afhængigheden af de bibelske tekster. De respektive præsentationer gør det indlysende, hvorfor pseudepigrapherne er uomgængelige, hvis man vil nå til en dybere indsigt i det jødiske miljø, som kristendommen voksede ud af. Samlet set giver indledningerne læseren et udmærket indblik i, hvor den aktuelle forskning i den intertestamentare litteratur befinder sig i disse år.

Lars Hagensen

Philipp Melanchthon

Ethica Doctrinae Elementa et Enarratio Libri quinti Ethicorum. Red. Günter Frank og Michael Beyer. Editionen zur Frühen Neuzeit. Lateinisch-deutsche Quellenedition 1. Stuttgart-Bad Cannstadt: frommann-holzboog 2008. XLII + 271 s. 1 ill. € 186.

Forlaget frommann-holzboog har tradition for udgivelse af solide tekstudgaver af ellers vanskeligt tilgængelige værker. Serien *Editionen zur Frühen Neuzeit* er ny og skal gøre kulturhistorisk betydelige kilder til reformationstiden tilgængelige i originaltekst med den paralleloversættelse, der bliver stadigt mere nødvendig. Seriens skriftudvalg er ikke begrænset til teologiske skrifter alene, men vil bringe værker fra hele den reformationshistoriske bredde. Første bind i serien er Melanchthons *Ethica Doctrinae Elementa et Enarratio Libri quinti Ethicorum* fra 1550. Som titlen angiver, drejer det sig om en indføring i etikkens grundbegreber (1. del) og en udlægning af femte bog i Aristoteles' *Nikomacheiske etik* (2. del). Bogen er en væsentlig kilde til den navnlig efter Luthers død tiltagende reformatoriske Aristoteles-reception, ikke mindst fordi Melanchthons etiske lærebog blev et af hans mest udbredte værker. I store dele af det 20. århundrede lå Melanchthonforskningen mere eller mindre brak, blandt fordi det i stor udstrækning lykkedes Holl og

Hirsch at cementere en opfattelse af Melanchthon som den store fordærver af Luthers teologi. I de senere år har Melanchthons tænkning og navnlig hans etik imidlertid påkaldt sig fornyet interesse, fx hos forskere som Antti Raunio og Ulrik Nissen, der navnlig har beskæftiget sig med Melanchthons forståelse af den naturlige lov. Også til forståelsen af dette begreb, er denne udgivelse en central kilde.

I bogens indledning giver Günter Frank en meget brugbar indføring i værket, dets indhold og historie, og Melanchthons rolle som etiker. Inden Melanchthon i første bog stiller indledningsspørgsmålet "hvad er moralfilosofi?", foretager han en skarp sondring mellem teologi og filosofi. Sondringen er bundet til det forhold, at filosofien ikke i tilstrækkelig grad formår at forklare hverken årsagen til den menneskelige svaghed eller Guds middel mod denne svaghed, hvorfor den rent filosofiske etik forbliver ufuldstændig. Tilsvarende er det for Melanchthons etiske brug af Aristoteles afgørende, at intet af, hvad mennesket foretager sig i det praktiske liv, kan have betydning for den enkeltes forhold til Gud. På den baggrund er Melanchthons etik en teologisk, og ikke en filosofisk etik, hvilket bl.a. viser sig ved tydeligt at forudsætte det faldne menneske. Det er således synden, der nødvendiggør ejendomsretten. Sondringen mellem filosofi og evangelium er derfor nødvendig. Det betyder ikke, at filosofien bliver teologisk irrelevant, men at først teologien sætter det skel, der gør det muligt at bruge filosofien rigtigt. Aristoteles-receptionen finder derfor sted i en tydelig reformatorisk ramme, markeret netop med sondringen mellem lov og evangelium.

Melanchthons etiske lærebog viser endvidere, i hvor høj grad reformationsteologerne var optaget af samfundsforhold og tænkte i sociale udvekslingsrelationer. Lærebogen er derfor også en kilde til forståelsen af reformationsteologiens syn på den ideale samfundsøkonomi og forholdet mellem samfundsudveksling og retfærdiggørelse. Der kommer til udtryk i Melanchthons differentierede retfærdighedsbegreb, hvor der skelnes mellem 1) lydighed over for loven, 2) gensidighed i kontrakter og 3) trosretfærdigheden, som tydeligt afgrænses fra gensidighedsretfærdigheden, idet intet menneske i dette liv er i stand til at give, hvad Guds er. Her adskiller Melanchthon sig fra Luther, for hvem det lykkes at bruge det klassiske retfærdighedsbegreb (*suum cuique*-princippet) anderledes teologisk konstruktivt, fx i Friedestrakaten. For reformationsteologiens samfundsoptagelse og bidrag til samfundets formationsproces er det endvidere interessant, at mennesket først og fremmest bestemmes som værende skabt til fællesskab, og at samfundsoptagelsen hos Melanchthon bygger på en grundlæggende lighedstanke, hvilket hos Melanchthon ikke betyder en udjævning af samfundshierarkierne, men dog synes at forberede den. I en tid med stigende interesse i sammenhængen mellem teologi og samfundsformation vil denne bog også hertil kunne bidrage med særdeles relevant materiale.

Bo Kristian Holm